

ГЕНЕАЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК [929.52:930.253](477.83-25)“15/19”

В. Я. КАМІНСЬКИЙ*

ПОХОДЖЕННЯ І ГЕРБИ РОДУ ТРЕТЕРІВ (за документами ЦДАЛ України, м Львів)

Порушено питання походження роду Третерів з Любомірських та з'ясовано особливості поєднання та використання обох гербів роду.

Ключові слова: Річ Посполита; шляхта; герби; Третери; Григорій XIII; Любомірські.

Фонд Третерів у Центральному державному історичному архіві України, м Львів (далі – ЦДАЛ України) містить чимало цікавих матеріалів з історії роду Третерів та інших шляхетських родин Малопольщі у XVI–XX ст. Незважаючи на чималий пласт матеріалів, нині вони залишаються малодослідженими. Для залучення ширшого кола дослідників до вивчення матеріалів фонду доцільно розглянути важливі для кожної шляхетської родини питання – походження та герб.

Питання походження роду Третерів залишається дискусійним від початку XIX ст. до нашого часу. Існували щонайменше дві версії місця походження. Перша вийшла з-під пера дослідника історії свого роду, шамбеляна останнього короля Речі Посполитої Станіслава Августа Понятовського – Станіслава Каєтана Третера. Його праця залишилася в рукописі й зберігається в Архіві Третерів, що на початку XIX ст. був переданий на зберігання до бібліотеки Львівського університету (зараз це фонд № 836 ЦДАЛ України). Цей Архів зібраний і впорядкований вищезгаданим Станіславом Третером. У своїх записах він неодноразово стверджує, що його рід походить з Помор'я (Pomorza), тобто Королівської Пруссії, звідки переїхав до Познані. Цієї ж версії притримується в статті про Архів Третерів Наталія Царьова¹.

Іншу версію – про походження Третерів саме з Познані – пропонує своїм читачам “Золота книга польської шляхти”. У статті “Treterowie herbu Szreniawa z odmiana”, написаній на підставі витягів з архівних документів, наданих Геральдичною канцелярією спадкоємців Мар'яна Равіча Роека у Львові, зазначено, що представники роду “на почат-

* Камінський Василь Яремович – магістр, зберігач фондів відділу давніх актів Центрального державного історичного архіву України, м. Львів.

ках” замешкали також на Вармії та в Королівській Пруссії². Ксьондз Александер Брандовський у своїй монографії, присвяченій Мацею–Казімежові Третеру, натомість стверджує, що родинне гніздо Третерів знаходилося в Кракові. Підставою для таких тверджень А. Брандовського, які він черпав з “Księgi promocji wydziału filozoficznego” (“Книга присвоєнь учених ступенів філософського факультету”) Краківського університету, є відомості про денбінського пароха, ксьондза Шимона Третера, котрий у 1585 р. здобув у Краківському університеті ступінь бакалавра філософії. Брат цього Шимона, Якуб, із Кракова переїхав до Познані. У зв’язку із цим цілком логічною може здаватися думка, висловлена А. Брандовським та автором статті про Третерів у “Золотій книзі польської шляхти” про розселення Третерів з Познані у Вармію.³ Але жодне дослідження, на жаль, не може пояснити, звідки Третери з’явилися в Кракові. Оскільки вони навряд чи були поляками в тогочасному значенні цього слова, то, імовірно, могли переселитися до Польського королівства з іншого краю. Таким чином, точка зору Станіслава Третера, котра ґрунтується на свідченнях про походження роду з Помор’я, є актуальною і, на нашу думку, більш імовірною. На її користь свідчать також тексти офіційних документів, зокрема, в привілеї короля Міхала Вишневецького з 1669 р.⁴ зазначалося, що “*Majorem ejus ex Ducato Prusico profecti Sedem in Majores Poloniam transtulerunt*”⁵ (предки їхні, котрі походили з Князівства Пруського, родинне гніздо перенесли до Великопольщі).

Згаданий Якуб Третер народився у 1517 р., був золотарем, тому, як вважає А. Брандовський, його нащадки були вправними у гравіруванні.⁶ Що стосується років його життя, то диспонуємо трьома варіантами його дати народження: 1517 р., за А. Брандовським⁷; 1520 р., як подає Н. Царьова на підставі генеалогічних інформацій з Архіву Третерів⁸ і 1527 р. – “Золота книга польської шляхти”⁹. Також знаходимо і різні дати його смерті. А. Брандовський вважає, що це 1597 р., Н. Царьова та “Золота книга польської шляхти” подають 1607 р. Версія А. Брандовського частково збігається з версією в “Золотій книзі польської шляхти” щодо тривалості життя Якуба – 80 років.

Отже, рід Третерів бере свій початок від Якуба (1520–1607), інтролігатора¹⁰, а не золотаря (як вважає А. Брандовський), дружиною котрого була Агнешка Рожанковська¹¹. В цьому шлюбі народилося двоє синів – старший Томаш, який є родоначальником шляхетського роду Третерів, та молодший Бартоломей, котрий продовжив рід. Доволі детальну біографію Томаша Третера написав дослідник Тадеуш Хржановський у монографії “Художня діяльність Томаша Третера”, що вийшла у світ у 1984 р.

Томаш Третер народився 1 березня 1547 р. у передмісті Познані – Хвалічево. У другій половині 1560-х років навчався в Браневі у езу-

Герб “Драко”, наданий Папою Римським Григорієм XIII.

їцькому колегіумі, заснованому єпископом Станіславом Гозієм у 1565 р. Опісля, у 1569 р., разом зі своїм покровителем кардиналом Гозієм виїжджає до Риму, де студював теологію та право і здобув ступінь бакалавра обох прав. У Римі також навчився мистецтва гравірування в Джованні Батісти де Кавальєрі¹². Не раніше 1575 р., але і не пізніше 1579 р., прийняв сан священника. У 1579–1593 рр. був каноніком *затибрянської* базиліки. У Римі потоваришував із секретарем кардинала Гозія – Станіславом Решкою. Від нього

згодом перейняв обов’язки секретаря, котрі виконував до смерті кардинала. В грудні 1583 р. до Риму прибув племінник короля Стефана Баторія – Анджей Баторій, ментором якого був Станіслав Решка. У цей час Т. Третер допомагає Решці успішно залагодити в Папи Римського справу надання посади кардинала для молодого, 21-річного польського королевича. Роком пізніше, в липні 1584-го, як секретар молодого Баторія, Третер разом з новоспеченим кардиналом виїжджає до Польщі. Анджей Баторій стає єпископом-помічником у вармінській дієцезії, де правлячим єпископом був на той час Марцін Кромер, а Томаш Третер, представлений Кромером, був обраний каноніком фромборзької капітули. Знайомство із Стефаном Баторієм посприяло подальшому розвитку кар’єри Томаша Третера. Навесні 1586 р. разом з Анджеєм Баторієм він повертається до Риму вже як посол Речі Посполитої, а водночас як особистий секретар королеви Анни Ягеллонки для залагодження її майнових інтересів при неапольському дворі¹³. Навіть після смерті Стефана Баторія Томаш Третер залишився при королівському дворі, обійнявши посаду секретаря короля Зигмунта III Вази. Проте у 1593 р. на завжди повертається до Вармії. Тут після смерті єпископа Марціна Кромера повновладним господарем дієцезії (з 1589 р.) уже був Анджей Баторій. При ньому Т. Третер був призначений прелатом, кустошем фромборзької катедри і канцлером вармінської капітули. До кінця життя Томаш Третер гербу “Драко” займався упорядкуванням місцевих архівів, опрацюванням історичних праць, малюванням, гравіруванням тощо.

Помер у Фромборку 11 лютого 1610 р., де і похований. Про дату смерті маємо цікаві і водночас достатньо достовірні свідчення в архіві Третерів. На початку XIX ст. укладач родового архіву Станіслав-Кастан Третер вів короткотривалу переписку із представником вармінської

капітули, а саме із катедральним каноніком Г. Громбчевським. У листі від 11 грудня 1809 р. Громбчевський зі здивуванням писав, що постать кустоша і каноніка Томаша Третера, на жаль, залишилась без гідної уваги у катедральних актах. На запитання Станіслава Третера про дату смерті Томаша Третера Громбчевський відповів вичерпно. Відповідно до правил обрання каноніків, наступник мав бути обраний і настановлений у 30-денний термін, а оскільки 3 березня 1610 р. курію обійняв наступник Третера Фелікс Косс, то Третер не міг померти раніше ніж 2 лютого того ж року. З іншого боку, вармінська капітула мала привілей, згідно з яким у визначений час, зокрема у грудні, лютому та квітні, могла самостійно обирати собі каноніка. Оскільки згаданий попередньо Фелікс Косс був обранцем Капітули, то право вибору припало саме на місяць лютий, тому, робить висновок Громбчевський, канонік Т. Третер мав відійти на той світ не пізніше 2 лютого.¹⁴ Розбіжність між датою, поданою Т. Хржановським, та датою, встановленою цим листуванням, пояснюється 10-денною похибкою, що виникла внаслідок реформи календаря, здійсненої добродієм роду, папою Григорієм XIII.

Ще під час першого перебування Томаша Третера у Римі – у 1569–1584 рр., Папа Григорій XIII його разом із братом та нащадками підніс до римського шляхетського стану, а також прийняв Третерів до своєї родини Буонкампаньї і надав їм свій герб “Драко”.¹⁵

Таким чином, уже наприкінці XVI – першій половині XVII ст. Третери ідентифікували себе із шляхтою, щоправда, їхній статус у Речі Посполитій не був юридично закріплений. У цьому контексті неодмінно варто звернути окрему увагу на ще одну постать, яка відіграла важливу роль для роду – Мацея Казімежа Третера, протопласта власне польської шляхетської родини Третерів. Він був наймолодшим сином Бартоломея Третера і Магдалени Крещинкувни, племінником Томаша. Брат Томаша, Бартоломей Третер (1573–1659),¹⁶ народився в Познані і, як вважає А. Брандовський, був золотарем, котрий більшу частину свого життя прожив у Борку¹⁷, при цьому не відрікаючись своєї приналежності до познанського міщанства. Перший його син, Блажей, після завершення навчання у Фромборку став священником, а у 1609 р. отримав посаду вармінського вікарія. Другий син Бартоломея, Ян, також обрав собі духовну кар’єру і входив до почту вармінського єпископа Шимона Рудницького. Третій син, Томаш, обрав світське життя і проживав у Борку. Священником став і четвертий син – Павел (1609–1667), котрий ціле життя був душпастирем парафії в Здзешові неподалік Борку.¹⁸

Мацей Казімеж, підляський ловчий, дідич села Метньова¹⁹ в Краківському воєводстві, зробив найбільш блискучу кар’єру з-поміж усіх братів. Народився у 1623 р. у Познані або, можливо, в Борку. Ще під час навчання в гімназії у Познані він опинився під протекцією магната Лукаша Опалінського²⁰, до котрого дорогу йому відкрила добра приязнь

між познанським єпископом Опалінським²¹ та його стриєм Томашом Третером. У 1647 р. Мацей Казімеж здобув ступінь бакалавра філософії та семи вільних наук у Краківському університеті.²² Роком пізніше – ступінь доктора філософії у цьому ж університеті.²³ Першим дослідником життя і діяльності Мацея Третера був о. Александр Брандовський, у чийй монографії знаходимо цікаву характеристику цього Третера. А. Брандовський згадує про першу працю Мацея Третера “*Obrona i sława królestwa polskiego, ozdoba wielkopolski cudowna Matka Bózka w kościele zdieszowskim przy Borku wielkimi darami z nieba wstawiona...*”, видану в друкарні Францішка Цезарія у 1647 р. у Кракові. Титул цієї праці називає Мацея Третера бакалавром філософії семи вільних наук. Написана вона в стилі, котрим різко критиковано протестантський лібералізм, особливо за руйнівні діяння в Борку у XVI ст. Досліджуючи цю книгу, А. Брандовський стверджує, що спершу вона була написана польською мовою, але згодом видана і латиною.²⁴

Після захисту докторського ступеня у Краківському університеті у 1648 р. Мацей-Казімеж одружився з міщанкою Катажиною Чеховічовною і оселився в Кракові, у власній кам’яниці на Казімежу. Згодом, після акту нобілітації, Мацей придбав село Біскупичі²⁵. Про поважне становище Мацея в суспільстві, як вважає А. Брандовський, може свідчити той факт, що хресним батьком першої дитини Мацея був краківський воєвода Ян Великопольський.²⁶ До слова, в метриці хрещення Яна (від 10 липня 1659 р.), на котру посилається автор статті про Третерів у “Золотій книзі польської шляхти”, подружжя Мацея та Катажини Третерів згадується як “*generosorum*”, себто шляхетного походження.

Десь наприкінці 40-х рр. XVII ст. Мацей Третер розпочинає свою кар’єру у дворі Анджея Ольшовського, хелмінського єпископа та коронного підканцлера²⁷, а опісля опиняється на службі в канцелярії князя Єжи Любомірського, вірним працівником котрого стає на найближчі два десятиліття, тобто у 1650-х–1660-х рр. У 1661 р. король Ян Казімеж призначив Мацея Казімежа своїм секретарем. Свої особливі військові та дипломатичні заслуги перед Річчю Посполитою Мацей Третер здійснив під час польсько-шведської війни. Саме він, як посол великого коронного маршалка Єжи Любомірського, після капітуляції Стефана Чарнецького перед шведським королем Карлом Густавом під Краковом у жовтні 1655 р., зумів переконати частини польських військ, що перейшли на сторону шведів, повернутися на сторону Польщі.²⁸

У 1664 р. Єжи Любомірський після подій, котрі ввійшли в історію Речі Посполитої як “рокош Любомірського”, змушений утікати з країни за звинуваченнями в підбурюванні шляхти супроти короля, спробі захоплення влади, зраді стану, підкупі, за що був засуджений на смертну кару з конфіскацією майна і втратою честі. Мацей Третер залишається його вірним поплічником аж до смерті Любомірського 31 січня

1667 р. у Вроцлаві. Що було головною причиною такого кроку Мацея Казімежа, точно сказати дуже важко, але причин щонайменше дві. По-перше, Третер, як діяч “стронництва Любомірського”²⁹, також міг бути переслідуваний супротивниками вже екс-маршалка, а по-друге, з причини особистої вірності маршалку та його ідеям. Очевидно, що він тоді не знав, що через кілька років разом з Любомірським буде реабілітованим. Як би там не було, але у 1669 р. на елекційному сеймі Міхала Корибута Вишневецького Єжи Любомірський був посмертно реабілітований, а Мацей Третер за заслуги в часі “шведського потопу” за підтримки князів Любомірських та хелмінського єпископа Анджея Ольшовського був прийнятий до кола лицарів золотої остроги королем Міхалом Вишневецьким на вальному коронаційному сеймі в Кракові 30 вересня 1669 р. Через індиґнат був затверджений і герб “Драко”, наданий родині папою Григорієм XIII.

Герб “Шренява” без хреста,
наданий Любомірськими у 1670 р.

Згодом, 26 квітня 1670 р., за особисті заслуги перед родиною Любомірських, а особливо перед князем Єжи³⁰, Мацей Казімеж разом з цілим потомством отримав герб князів Любомірських – “Шреняву без хреста” і прізвисько з “Любомірських”. Ці привілеї були потверджені у 1676 р. королем Яном III Собеським.³¹ Ян III у 1688 р. також призначив Мацея Третера своїм секретарем і надав йому уряд підляського ловчого.³² Підтвердження цих привілеїв Станіслав Третер відшукав також в актах краківського гродського суду. З облятованого документа з книги “Relationum seu Oblatorum Castrensis Cracoviensis”, Том 99, с. 553–565, 30 листопада 1894 р. було зроблено ідентичний відпис, засвідчений підписом директора Крайового архіву актів гродських і земських, д-ра Ф. Пекосінського.³³ З того часу кожен герб можна було вживати як окремо, так і в геральдичному поєднанні.

Короткі описи цих гербів знаходимо у “Золотій книзі польської шляхти”. Папський герб “Драко”: дракон у золотому полі, а на шоломі орел з короною на голові. А геральдичне поєднання описане так: герб Шренява без хреста, але з тією відмінністю, що на шоломі кладуть вищезгаданого папського дракона, замість орла з короною на голові.³⁴

Детальніші описи цих гербів залишив Станіслав–Кастан Третер у своїх нотатках, котрі зберігаються в Архіві Третерів. Як зазначає Станіслав Третер, у привілеї короля Міхала Корибута Вишневецького герб

Геральдичне поєднання обох гербів.

сім'ї Буонкампанї описаний так: “Щит золотого кольору, на якому дракон “звірячого” кольору з розпростертими, наче до злету, крилами; на шоломі чорний орел з такого ж кольору короною на голові”. Нижче подає і відтиск печатки з цим гербом.³⁵ З цього відтиску дізнаємося також інші подробиці герба. Шолом шляхетський має п'ять прутів, що перетинаються між собою, – три у вертикальному і два в горизонтальному положенні. Клейнод на шоломі чорний, звернений

вправо з розпростертими крилами орел з чорною шляхетською короною на голові. Із правої сторони щита знаходиться арматура (гармата, ядро, шабля, три хоругви і спис).³⁶ З лівої сторони щита розташований звернений вправо грифон білого кольору, що спинається на щит. Цей елемент, як вважає Станіслав Третер, говорить про походження роду Третерів із Князівства Поморського.³⁷ Далі С. Третер подає відтиск печатки, де є візерунок герба “Шренява без хреста”, наданого князями Любомірськими.³⁸ На цій печатці є такий же італійський щит, хоча можна було використовувати щит французький, який рід отримав від Любомірських.³⁹ Подібний щит використовував, наприклад, Станіслав Кастан Третер⁴⁰, поле щита червоного (кривавого) кольору. Тло щита з лівого верхнього боку до правого нижнього в скіс S-подібно перетинає річка срібного кольору. Праворуч від щита – описана вище арматура, а ліворуч щит підтримує крокуючий армігер (воїн) анфас у середньовічних обладунках зі списом.⁴¹

Третій варіант герба Третерів згідно з привілеєм короля Яна Собеського складено з двох гербів, тобто “Драко” та “Шреняви” у такому геральдичному поєднанні: на червоному полі щита ріка Шренява без хреста, на шоломі дракон з розпростертими крилами, готовий до злету.⁴²

Витяг з нобілітаційних метрик цісарсько-королівського уряду Галичини, виданий на ім'я Станіслава Третера у 1803 р., містить малюнок того ж геральдично поєднаного герба. Овальний щит (італійський), поле щита червоного кольору; на тлі – S-подібна ріка срібного кольору; шолом шляхетський увінчаний трьома вертикальними прутами; клейнод – папський чорний дракон із розпростертими до злету крилами і висуненим язиком червоного кольору; арматура з лівого боку щита зазнала певних змін: лише дві хоругви (замість трьох), шабля, гармата, два списи; праворуч – грифон, котрий спинається на щит, “звірячого”

(темно-зелено-коричневого) кольору з висуненим язиком червоного кольору.⁴³

Сам Станіслав Третер вживав ще одну модифікацію двох гербів, про яку довідуємось із відбитка його печатки. Щит розтятий; у правому золотому полі вище описаний дракон, а в лівому червоному полі “Шренява без хреста”, тобто “Дружина”. На печатці його сина, Станіслава-Міколая, герб має вигляд двох притулених щитів: на правому – герб “Драко”, а на лівому – “Шренява”.⁴⁴ У цих двох випадках варто звернути увагу на відсутність щитотримачів.

Стилізований герб дому Третерів для Архіву Третерів у Львові.

Двогербову печатку використовував також канонік львівський Ігнацій з Любомірських Третер⁴⁵, котрий походив зі старшої гілки Третерів. Бальтазар, рідний брат Станіслава Каєтана, на своїй домініальній печатці (вживалась для підтвердження права власності на земське володіння) використовував два притулених швейцарських щита: на правому герб “Дружина”, а на лівому щиті знаходилась монограма літер “В” і “Т” (Baltazar Treter).⁴⁶

З відтисків печаток Третерів, зібраних Станіславом Третером (а їх є більше 40), дізнаємося про те, що герб “Шренява без хреста” часто трактувався двояко. Наприклад, на печатці Міколая з Любомірських Третера “Шренява” позначена як обернена S-подібна.⁴⁷ Серед інших розбіжностей варто відзначити змінене розташування позащитових фігур на печатці того ж Міколая. Тут грифон, котрий традиційно спинається на щит ліворуч, опинився в дзеркальному відображенні праворуч, натомість арматура справа від щита опинилась зліва.⁴⁸ Зрештою такі видозміни можна пояснити механічними помилками майстрів, які ці печатки виготовляли.

Для бібліотеки й архіву Третерів Станіслав Третер використовував спеціально виготовлене стилізоване поєднання обох гербів в одному щиті. Італійський овальний щит перетинає в пас ріка Шренява (злегка нагадує S-подібний вигин) срібного кольору, у верхньому золотому полі сидить дракон із розпростертими крилами, готовий до злету; нижнє поле щита темно-червоного (кривавого) кольору; клейнод – чорний

Герб Третера Станіслава Кастана із грамоти про підтвердження шляхетства (19 вересня 1803 р.).

орел із розпростертими крилами з чорною шляхетською короною на голові. З правого боку щита – арматура (три хоругви, штандарт, два списи, шабля і гармата); з лівого – крокуючий лицар анфас у середньовічних латах; щит покриває стилізований двобарвний плащ, срібний ззовні і червоний із середини.⁴⁹

Для більш повного уявлення про герби роду Третерів необхідно звернути увагу на ще одну важливу деталь. Нині складно відповісти, за яких обставин було допущено доволі грубу помилку

в трактуванні герба італійської родини Бонкампаньї, проте більшість Третерів, котрі використовували герб “Драко”, систематично її повторювали. Найперше слід відзначити, що на папському гербі зображено лише верхню частину тулуба дракона з передніми лапами і розпростертими крилами, натомість у трактуванні Третерів цей дракон сидить і зображений із хвостом. Щодо барв, то на відміну від дракона Бонкампаньї, який золотого кольору, дракон в описі, поданому Станіславом Третером, кольору “звірячого”. Відрізняється також і колір поля. В Бонкампаньї тло є кривавого (червоного) кольору, а в затвердженому королем Міхалом Вишневецьким гербі Третерів поле щита є золотого кольору.⁵⁰

Цікавим видається також факт, що Третери були першим родом Речі Посполитої, які отримали шляхетство від Папи Римського. Джерелом такої інформації є збережена вирізка з газети “Przegląd”. У цій газетній замітці, зокрема, зазначається, що до моменту виходу цього номера газети було відомо, що першим в Речі Посполитій шляхетським родом, котрий став шляхтою завдяки Папі Римському, був рід Молодецьких. Натомість двома століттями раніше у такий спосіб шляхетство здобули представники Третерів.⁵¹

Підсумовуючи, зазначимо, що в статті на основі значного джерельного матеріалу вдалося проаналізувати питання походження роду Третерів, розглянуто різні версії щодо місця походження та висвітлено біографії родоначальників. Водночас у науковий обіг введено детальний опис герба Третерів з Любомірських Дружина–Смок та окреслено його форми вживання та видозміни.

Отже, найбільш вірогідно, що родинне гніздо Третерів було на території колишньої Королівської Пруссії (суч. Північна Польща). Самі Третери, за родинними переказами, вважали Королівську Пруссію своєю історичною Батьківщиною. Все ж, з огляду на брак інформації в джерелах, на даному етапі дослідження встановити конкретний населений пункт виявилось неможливим. Попри це, із певністю можна говорити про локацію, з котрою пов'язана поява Третерів у джерелах. Відправною географічною точкою історії роду є історична столиця Великопольщі – м. Познань, оскільки Третери були познанськими міщанами. Родоначальниками можна вважати дві особи – Томаша та Мацея Казімежа Третерів, яким було надано герби, а першим відомим у джерелах представником Третерів є батько Томаша – Якуб.

Прийняття Третерів до двох родів Буонкампанї та Любомірських, а також юридичне закріплення двох гербів давало змогу використовувати ці символи як окремо, так і в геральдичному поєднанні. Частим явищем було недотримання представниками роду правил геральдики під час виготовлення ескізів герба чи печаток, що зумовило появу чималої кількості видозмін обох гербів, які, щоправда, не мають визначального характеру. Відзначимо, що в джерелах збереглося понад 40 варіантів герба Третерів, кожен із яких належав до двох ліній роду у XVIII – на поч. XIX ст. Попри те, що Третери могли використовувати кожен герб окремо, найчастіше символи були у геральдичному поєднанні. В поєднаному гербі головними (щитовими) фігурами стали елементи герба Шренява з видозміною, натомість дракон із герба родини Буонкампанї опинився на місці клейнода.

¹ *Cariowa N.* Archiwa rodowe Czajkowskich i Treterów w zbiorach Centralnego Państwowego Historycznego Archiwum Ukrainy we Lwowie // *Miscellanea Historico-Archivistica.* – Warszawa, 1998. – Т. IX. – S. 121.

² *Żychliński T.* Złota księga szlachty Polskiej. – Poznań, 1902. R. 24 – S. 124.

³ *Brandowski A.* Maciej Kazimierz Treter – nieznany a wzorowy stylista Polski XVIIgo wieku. – Poznań, 1877. – S. 2–3; *Żychliński T.* Złota księga... S. 123.

⁴ ЦДІАЛ України, ф. 836, оп. 1, спр. 28, арк. 3.

⁵ ЦДІАЛ України, ф. 836, оп. 1, спр. 7, арк. 40.

⁶ *Brandowski A.* Maciej Kazimierz Treter ... – S. 2–4.

⁷ Там само.

⁸ *Cariowa N.* Archiwa rodowe... – S. 121.

⁹ *Żychliński T.* Złota księga... – S. 123.

¹⁰ Ремісник, котрий займається оправою книг.

¹¹ *Brandowski A.* Maciej Kazimierz Treter ... – S. 4.

¹² *Giovanni Battista de Cavalieri (1525–1597)* – італійський гравер, автор близько 380 гравюр, чимало з яких є копіями робіт італійських митців // *M. Bryan, Bryan's dictionary of painters and engravers in 5 volumes / George C. Williamson* – New York. The Macmillan Company, 1903. Vol. 1. – P. 272.

¹³ *Encyklopedia powszechna.* Tom XXV. – S. 535.

- ¹⁴ ЦДІАЛ України, ф. 836, оп. 1, спр. 29, арк. 61.
- ¹⁵ *Żychliński T. Złota księga...* – S. 123.
- ¹⁶ ЦДІАЛ України, ф. 836, оп. 1, спр. 3, арк. 1.
- ¹⁷ Борек (Borek Poznański) – місто в кротошинському повіті над р. Поганою по дорозі з Познані до Кторошина, засноване в першій половині XV ст. вихідцями зруйнованого в тому часі м. Здзеж, відомого чудотворним образом Матері Божої. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich pod red. Sulimierskiego F. T. I. Warszawa – 1880.* – S. 309.
- ¹⁸ *Brandowski A. Maciej Kazimierz Treter ...* – S. 8–10.
- ¹⁹ Метнюв (Mitniów) – село у веліцькому повіті Краківського воєводства, неподалік Велічки. *SG. T. VI. Warszawa – 1885 r.* – S. 363.
- ²⁰ Лукаш Опалінський (1581–1654) – великий коронний маршалок, воєвода равський. *Polski słownik biograficzny. T. XXIV.* – S. 90–93.
- ²¹ Імовірно, Анджей Опалінський – єпископ познанський. *PSB. T. XXIV.* – S. 78–81.
- ²² *Brandowski A. Maciej Kazimierz Treter ...* – S. 11–12.
- ²³ *Ibid.* – S. 15.
- ²⁴ *Ibid.* – S. 12–15.
- ²⁵ Біскупиці – село у веліцькому повіті Малопольського Воєводства. *SG. T. I.* – S. 239.
- ²⁶ *Brandowski A. Maciej Kazimierz Treter ...* – S. 18.
- ²⁷ ЦДІАЛ України, ф. 836, оп. 1, спр. 5, арк. 13.
- ²⁸ Там само.
- ²⁹ ЦДІАЛ України, ф. 836, оп. 1, спр. 25, арк. 54.
- ³⁰ Єжи Себастьян Любомірський (1616–1667) – великий коронний маршалок, гетьман польний, *PSB, T. XVIII, str. 14–20. WWK ZN im.Oss. W-wo PAN 1973.* – 640 s.
- ³¹ *Cariowa N. Archiwa rodowe...* S. 121; ЦДІАЛ України, ф. 836, оп. 1, спр. 1184, арк. 126–128.
- ³² ЦДІАЛ України, ф. 836, оп. 1, спр. 5, арк. 15.
- ³³ ЦДІАЛ України, ф. 836, оп. 1, спр. 25, арк. 52–58.
- ³⁴ *Żychliński T. Złota księga...* – S. 123, 124.
- ³⁵ ЦДІАЛ України, ф. 836, оп. 1, спр. 7, арк. 65–66.
- ³⁶ Там само, арк. 97.
- ³⁷ ЦДІАЛ України, ф. 836, оп. 1, спр. 7, арк. 65–66, 95–96.
- ³⁸ Там само, арк. 67.
- ³⁹ Там само, арк. 99–100.
- ⁴⁰ Там само, арк. 127.
- ⁴¹ ЦДІАЛ України, ф. 836, оп. 1, спр. 730, арк. 4.
- ⁴² ЦДІАЛ України, ф. 836, оп. 1, спр. 7, арк. 68.
- ⁴³ ЦДІАЛ України, ф. 836, оп. 1, спр. 740, арк. 1.
- ⁴⁴ ЦДІАЛ України, ф. 836, оп. 1, спр. 730, арк. 7–12.
- ⁴⁵ Там само.
- ⁴⁶ ЦДІАЛ України, ф. 836, оп. 1, спр. 7, арк. 125.
- ⁴⁷ Там само, арк. 122.
- ⁴⁸ Там само, арк. 125.
- ⁴⁹ ЦДІАЛ України, ф. 836, оп. 1, спр. 7, арк. 118.
- ⁵⁰ Там само, арк. 65–66.
- ⁵¹ ЦДІАЛ України, ф. 836, оп. 1, спр. 3, арк. 3.

The problem of origin of Treter Family of Lyubomirsky, the features of combination and use of both emblems are considered.

Key words: the Rzeczpospolita; the gentry; the emblems; TreTERS; Gregory XIII; Lyubomirsky.